

Lehetséges, valószínű, kívánatos

Bizonyos kötetek egykor gyanúsán hosszú ideig díszeltek a könyvesboltok kirakataiban, porosodtak a könyvtárak polcain. Már-már azt hihette volna az ember, hogy a műfajban van a hiba, hogy talán nem is létezik külpolitikai best-seller. Aztán változott a világ, s nem egy könyvet egykettőre szétkapkodnak. A kielégíthetetlen kereslet miatt végre e téren is bekövetkezett a pult alatti manipuláció, ami általában mélységesen megvetendő, de a mi esetünkben kifejezetten örvendetes jelenség.

Általában az olvasás kultúrpolitikai állásfoglalás. Sajátosan, a politikai irodalom olvasása politikai tett, az olvasás politizálás (láthattuk: a nem olvasás is). Ágaskodva: van történelemalakító olvasás és történelemformáló nem olvasás.

A nemzetközi élet szociológiájába minden belefér, s azon kívül sok egyéb. Még a külpolitikai könyv szociológiája is. Ha majd megírják, már az első fejezetekben, az újjáéledés örömteli elismerésekor, bizonyára főként a sokkal őszintébb kérdésfelvetést méltatják, s nem utolsósorban a gyakori használattal koptatott fogalmak tartalmi feltöltését.

Politikai Könyvkiadónk nem egy teljesítményét sorolhatnók a legkelendőbbek kategóriájába. Például Edwin Glaser románul megjelent remek kis esszéjét a kis és közepes nagyságrendű államokról a nemzetközi életben (*Statele mici și mijlocii în relațiile internaționale*).

Miért jó ez a könyv?

Főként azért, mert a kis és közepes államokról szólva játszi könnyedséggel felismerteti a nem szakmabeli olvasóval az erőteljesen lanszírozott fogalmak sok árnyalt jelentését; elegánsan pergő, pedig majdnem teljes a tudományos apparátus.

Az állampolitikai rezon teljes érvényesülésének, „anyagi erővé válásá“-nak bonyolult a mechanizmusa, számtalan rugóra jár.

A „kis és közepes“ kétségbevonhatatlan népszerűségét a minden vonatkozásban érvényes, mind teljesebb demokráciára törekvés bizonyosságának tekintjük. De hiszen a könyv alaptétele a marxi tézis: az ember ember által való kizsákmányolása felszámolásának mértékében felszámolhatjuk egyik nemzet kizsákmányolását a másik által.

Nem teketóriázik, frontálisan — fogalmaz (igen, a „frontális“ mögé a „támad“ illenék, de pontosan ez az, ami nem kenyere a nemzetközi jognak, ha nem ököljog).

A kérdés lényege — amelynek alapos tisztázásával nemegyszer adósk maradnak az illetékes tudományágak és a nehézkes történetírás előtt kifulladás lóháló külpolitikai publicisztika — lényegében mégiscsak így hangzik: milyen mértékben érvényesülhet még mindig népek, országok és államok viszonylatában a ténybeli és a jogi egyenlőtlenség?

De a találó kérdések célbajuttatásához többlépcsős logika szükséges, s a következő fokozat motorjai már erre a kérdésre kezdenek működni: hogyan bánhatnak (vagy éppenséggel bánhatnak el) nagyságrendjétől függően egyik-másik állammal?

Igazságos-e, hogy egy kisebb vagy közepes államnak a joga is kisebb vagy közepes legyen?

Már benne is vagyunk a nemzetközi élet sűrűjében.

S valósággal felüdülten tapasztaljuk, hogy a kérdés megtermékenyítette gondolkodás nem torz végeredményességet szül. (A végérvényes maradt egykor a polcon, sokszor egy-két évig, végérvényessége lejártáig.)

A kérdésnemzés előjátékához tartozik a nagyságrendiség bonyolult kritériumának az ingerlése. Hol a határ a kis és a közepes államok kategóriája között? A nagyságrenddel kapcsolatban miért nem országról, miért inkább államról szólunk?

És egyáltalán: összemérhető entitásokkal van dolgunk? Igen, még ha minden nemzet, minden állam leginkább csak önmagához hasonlítható, csak önmagával mérhető is.

S a *la grande nation* értékítélet tartalmára utalva válik még világosabbá, hogy semmi összefüggés sincs a nagyságrend és a népek „minősége” között.

Szüntelenül visszatérő motívum a belpolitikai és külpolitikai egyneműség hangoztatása, a minőségileg új, a szocialista államiság hangsúlyozásával, s ezzel összefüggésben a belső jog vagy a belső viszonyokat értelmező marxista szociológia szempontjainak a hangoztatása. Valamely állam belső joga vagy „szociológiája” nem különbözteti meg az embereket testalkatuk szerint: elvben egyenlők, magasságtól, testsúlyuktól függetlenül.

Hogy ez a könyv nem kedveli a fétist meg a tabut, az nem erőltetett belemagyarázás.

„A marxista tudomány nem fetiszálja a kifejezéseket, nem ismerhet »tabu« szavakat. A nagy hatalmi sovinizmust leleplező Lenin persze ismerte, leírta és elemezte az ő idejében létezett nagy hatalmak viselkedésmódját, jellemző vonásait, alkotó elemeit, geneziséjét. Kirekeszteni a szótárból a »szuperhatalom« fogalmát, s a jelenkori — egyenlőtlen — államok státútumának elemzésekor figyelembe nem venni a »szuperhatalom«-kategóriát, arra vezetne, hogy elhanyagolnók a nemzetközi viszonyok megértésének, az államok cselekményei megítélhetőségének lényeges elemét: osztálytartalmukat. Az Egyesült Államok vietnami agresszióját nem azért ítéljük el, mert egy »szuperhatalom« cselekszi, hanem mert ez a szuperhatalom semmibe veszi az etika és nemzetközi törvényesség normáit, a vietnami nép szent jogát, hogy maga döntsön sorsáról. Helyeseljük — s erőnkhez mérten támogatjuk — a vietnami nép megsegítését a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság által, de nem »mert«, s nem »noha« szuperhatalmak, hanem mert igaz ügyet védelmeznek.“

A nagystílű egyszerűsítők sokallják a nemzetközi élet alanyainak, az államoknak a számát. S ha már olyan sokan vannak, legalább ne „nyüzögnének” a diplomáciában — ez az, amit például a „technokronika” nagymestere, a nemzetközi élet szociológiája egyik főmumusaként emlegetett Zbigniew Brzezinski hirdet *The Demise of Diplomacy* című esszéjében, amelyben elsősztályú pompával elparentálta a diplomáciát: „Ha nem volnának külügyminisztériumok, nem is kellene kitalálni őket“. (A diplomáták kihívhatnák párbajra: „az ENSZ bárjaiban ödöngő frakkos hordákról“ ír...)

Cseppet sem demokratikus a diplomácia lejárataának ez az igyekezete. A „reálpolitikára“ hivatkozva kísérleteznek vele, azzal az ürüggyel, hogy a nemzetközi élet alanyai, a kis és közepes rendű államok nagy száma miatt nehezebb az összehangolás, a harmónia megvalósítása a világpolitikában.

Persze, ismeretesek az összhang-teremtésnek más előjelű kísérletei is, amelyek a nemzetközi élet, a külpolitikai relációk valóságos tervszerűsítésének igényével, implicita az alanyok (az országok) nagyságrendtől független egyenlőségének a tudomásul vételével keresik a megoldást, arra utalva, hogy a tervszerűsítés egyik feltétele valamiféle megbízható előrejelzés: külpolitikai prognosztika.

A *Mezsdunarodnaja Zsizny* már több mint tíz esztendeje franciául és angolul megjelenő kiadásában J. Szevosztyanov talán éppen ezért konkretizálja napjainkra vonatkoztatva a lenini külpolitikai prognosztika tanulságait. Nehéz feladatra vállalkozott, hiszen a szintén szovjet J. V. Besztusev-Lada elkényeztetett e tárgykörben hozzáférhető igazán érdekes elemzéseivel.

Szevosztyanov tanulmányából (*La prospective scientifique léniniste en politique étrangère*) a nagy tanulság a külpolitikai demokrácia igényének jelentkezése a nemzetközi jog-alanyok, a világszínpadon érvényesülő tendenciák nagy számának és változatosságának valóság-hű tudomásulvételével. Itt most már nem „a diplomaták karneváljáról“ esik szó, hanem arról, hogy „a külpolitikai prospektíva hatékonysága mindenképp a szóban forgó állam társadalmi-gazdasági rendszere milyenségének a függvénye“.

A politikai prognosztika háromféle jövőt különböztet meg: a valószínűt, a kívánatos és a lehetőséget. A „kívánatos“ könnyű volna meghatározni. De mi a különbség a „valószínű“ és a „lehetőség“ között? A valószínű akkor válna valóssá, ha már ma nem hatnánk tudatosan az események alakulására. A lehetséges? Átmenet a kívánatos és a valószínű között. A tudatos ráhatás eszközei különbözők: hatunk a jövőre magával a prognosztikával, a mi esetünkben többek között a nagyságrendiség tudatosításával, ami közelebb visz ahhoz, hogy a lehetőség az eszményi felé tendáljon.

Ha az irodalomban felhangzik egy téma, s időszerűsége valóságos, érdemes fülelni, mert föltétlenül vissza-visszatér, mégpedig szép variációkban.

Milyen tanulságos, hogy Lukács György megszólalt a politikai prognózisok lehetőségéről. Még életében a nyugatnémet *Futurumban*, halála után pedig a *Valóságban* megjelent beszélgetésben éppen Lenin egy könyve apropójára is nyilatkozott.

Beszélgető partnere emlékeztette, hogy Ernst Bloch a prognosztikát a marxizmus polgári pótszerének minősítette, amit „a marxizmusnak kellene felváltania, mivel a marxizmus egyaránt tartalmazza mind az előrelátás, mind a politikai gyakorlat elemeit“.

Lukács György erről szóló válaszát a következőkkel zárta:

„Blochnak igaza lenne, ha ez az igazi marxizmus már megszületett volna, de nincs egészen igaza a mai marxizmusnál, noha a régi marxizmus is sok tekintetben fölényben van a burzsoá elméletekkel szemben. Valós értékű prognózisokat majd azután adhatunk, amikor már igazi marxista tudományossággal feldolgoztuk az utolsó évtizedek kapitalizmusának alakulását. Sajnos, ez még nem történt meg. Vannak ugyan itt-ott egyéni próbálkozások és kutatások, de az új kapitalizmus elmélete még várat magára.“

Igyekezünk hát.

Farkas László

A közgazdászok nyelvi kihágásairól

Minden társadalomtudomány, sőt általában a megismerés minden rangosabb ágazata közül — lehetetlen nyelvezete miatt — a közgazdaságtannak a legrosszabb a híre. A művelt laikus nem győz eleget háborogni a közgazdászok zsargonja miatt. Más tudományok szakemberei — saját terminológiai túlzásairól megfelekezve! — gyakran szemére vetik a közgazdásznak, hogy kiváltképpen hajlamos a blablára.

Ha egy közgazdász érthető stílusban megír egy könyvet vagy akár csupán egyetlenegy cikket, már nem is nagyon törődnek azzal, amiről szól, hanem azonnal hálásan körülujjongják, mert mellőzte kartársai halandzsa-stílusát. Kollégái viszont éppen ezért azonnal neheztelni kezdenek...

Maguk a közgazdászok is — önvizsgálataik során — gyakran tépelődnek belső vívódásunk nagy kérdésén: vajon egyáltalán van-e olyan, aki megérti őket. Megérti-e, amit mondanak, a diák? Hát a politikus? S a nagyközönség? Időnként maguk a közgazdászok bizottságokat hoznak létre azzal a feladattal, hogy megvizsgálják: milyen mértékben sikerült megértetniük magukat azokkal, akikhez szólnak. S ezek a bizottságok mindig csak arra a következtetésre jutnak, hogy elkerülhetetlenül szükséges a hozzáférhetőbb nyelvezet használata.

Nem árt áttekinteni a vádakát, s felmérni súlyosságukat. Pontot bizonyára nem tehetünk a vita végére, beérjük hát a pontosvesszővel. Nem teljességgel lehetetlen, hogy sikerül bebizonyítani: az ismereteiket közlő közgazdászok nyelvi kihágásai az esetek nagy többségében tulajdonképpen nem is olyan kárhozatosak.

A felelősség jó része ugyan éppen azokat terheli, akik a leghevesebben tiltakoznak, holott jóhiszeműségük hiánya és figyelmetlenségük a bajok legfőbb oka.

A társadalomtudományok általános problémája ez, nemcsak a közgazdaságtan.

Azoknak, akik oly előszeretettel hangoztatják, hogy a közgazdászok nem jó stíliszták, a következőket válaszolhatjuk: talán nincs még egyetlen olyan — a művészetekkel és az irodalommal rokonságot nem tartó — diszciplína, amelynek anynyi kitűnő nyelvezetű szerzője lett volna, mint éppen a közgazdaságtan.

Az ízlések igen-igen különbözők: ahány kritikus, annyi irodalmi értékmérce. A közgazdászok elbírálásához talán a következő kritérium sem mellékes: a szakmai kiválóság valójában sok egyébért kárpótol.

Ezzel persze nem azt akarjuk mondani, hogy mellékes a nyelvezet életereje, gazdagsága, a stílus eredetisége. Hiba volna a tudományosság ürügyén megkövetelni az értekező próza merev egysíkúságát, hiszen minden nyelv alkalmas nagy tudományos teljesítmények közvetítésére is. Nem attól tudományos és megbízható a szöveg, hogy lapos és emészthetetlen.

Az a jó szöveg, amelynek áttanulmányozása után az olvasó úgy érzi, hogy tartalma személy szerint is fontos számára. Jól jegyezzük meg ezt a gazdaságpolitikai értekezésekkel kapcsolatban. Nem elegendő valamit szárazon elmagyarázni. A szerző agyában kirajzolódott képeknek át kell vetülniük az olvasó gondolatába: joggal mondhatjuk unalmasan elvontnak azt a szöveget, amely alkalmatlan a képek átadására.

Nem lehet jó közgazdász az, akinek nincs humora. Nem mintha olvasói szórakoztatása és mulattatása volna az ökonomista feladata. De mi sem idegenebb a minden tudományos tartást jellemző kálvinista cicomátlanságtól. A humor arra vall, hogy a kutató képes kitörni kutatási tárgya bűvköréből, felülemelkedni is tud, ami nagy tudományos adottság. S kiváltképpen fontos, hogy humorérzéke legyen

a közgazdaságtannal foglalkozónak, mert mindenki jól tudja: a gazdasági életben nem hiánycikk a nevetéses.

Sok, angol nyelven közlő közgazdász írásai megfelelnek a humor követelményének. A lajstrom élén Adam Smith vezet. A stílus tisztaságát és keresetlen egyszerűségét, valamint a mondat mesterre való bővülését illetően kétségtelenül alulmarad John Stuart Mill-lel szemben. Ám Millnél leleményesebb, és választott tárgya — érezhetően — őt magát is mindenkor szórakoztatja...

De ne csak a klasszikusokról szóljunk, hanem a kortársakról is. Nem hallgathatjuk el, hogy a bonyolult nyelvezet és az igen magas matematika már nemcsak a szaklapokban dívik, hanem a szélesebb körhöz szóló írásokat is eluralja. Ez nem csupán nyelvezet kérdése. Igen gyakran előfordul, hogy bizonyos cikkek eltávolodnak a valóságtól: akadnak szakemberek, akik arra törekcsenek, hogy tetzés szerinti és csakis általuk megismerhető világot konstruáljanak. Ebben a világban aztán már nemcsak a nem közgazdászok csetlenek-botlanak. Néhány évvel ezelőtt, amikor Samuelson professzort az amerikai közgazdászok egyesületének elnökévé választották, székfoglaló beszédében megemlítette: már az előző három székfoglalót is a gazdasági matematika szidalmazásának szentelték, s minél csípősebbek voltak a matematikát bíráló megjegyzések, a szónokot annál lelkesebben megtapsolták közgazdász hallgatói.

Mindez tulajdonképpen már túlmutat a közgazdaságtan nyelvezetének kérdéskörén, már inkább a tudományszociológia, a mi esetünkben: a közgazdaságtan szociológiájának a kérdéskörébe tartozik. Ha értetlenségét sikerül tudományszociológiai síkra emelnie, a laikus is mindjárt megértőbbé válik azzal kapcsolatban, ami számára hozzáférhetetlen.

A hivatásos közgazdászok, akárcsak a bűnszövetkezetek, a vallásos kongregációk, a néptörzsek, az angol gárdaezredek, az elegáns klubok tagjai vagy a diplomáciai útlevelek boldog birtokosai, helyzetük természeténél fogva hajlamosak arra, hogy nagyon gondosan ügyeljenek ama határvonalak áthághatatlanságára, amelyek őket a be nem avatottaktól elválasztják. Ezt az irányzatot többféle elnevezés alatt leírták már: törzsi ösztön, cég-szellem, arisztokratikus szellemiség, genszter-mentalitás és a többi.

A csoporthoz tartozók megkülönböztetése a csoporthoz nem tartozóktól szükségyszerűen kiegészül a csoporton belüli hierarchiával, amely mind merevebbé válik. A csoporton belül mindenki a csoporthoz tartozó, de van, aki a csoporthoz tartozóbb... A csoport önmaga által történő megkülönböztetése a csoporthoz nem tartozóktól előfeltétele a csoporton belüli hierarchia kialakulásának, ez viszont a csoport fennmaradásának feltétele.

Amikor aztán a csoport tagjaiban már kellőképpen tudatosodott csoporttagságuk, s eléggé kirajzolódott az őket a világ más részétől elválasztó határok, akkor a csoport tagjai számára maga a csoport — a világ. A csoport tagjainak szellemi horizontja a csoport határaiig terjed. Ebből következik, hogy a csoport tagjai számára a legfontosabb a csoporton belüli hierarchia. Egy kolostorban a rendfőnök a legnagyobb tekintély, hiszen a szerzetesek azt sem tudják, mi történik a külvilágban. S ez a helyzet például azokkal is, akik a Fehér Házban élnek.

A csoport olajozott működésének előfeltétele a csoporton kívüli történések teljes kirekesztése.

A közgazdász-klán tekintélyelvi rendszere nem minden ok nélkül utalja a ranglétra alsó fokaira azt az ökonomistát, aki a mindennapok kérdéseivel foglalkozik. Ugyanis az, aki például valamely új adó kívánatosságát firtatja, vagy megkérdőjelezi a deficitcs termelés létjogosultságát, hamarosan a politikai és er-

kölcsi értékítéletek kavargásába kerül. S máris belesodródott „az élet sűrűjébe“. Ezzel pedig éppenséggel a klánt a társadalomtól elválasztó határvonalat lépi át, amivel viszont már a *métier* tekintélyét veszélyezteti. Tevékenységét nem a hasonzorűiek, hanem kültagok ítélik meg. Ez megnehezíti beskatulyázását a szakmai hierarchiába, ami ismét csak a legkényelmesebb megoldásra, az alsóbb fokozatra utalás oka. Az Egyesült Államokban így járnak — többek között — a diákjaikkal magukat jól megértető professzorok. Amíg élt, magát Keynes is megmosolyogták, hiszen túlon túl érdekelték a gyakorlatias ügyek. Schumpeter hasonló megfontolásokból mérsékelte Ricardo iránti csodálatát...

Meglehetősen középszerű besorolás az osztályrésze annak is, aki megtartóztatja ugyan magát tehetsége gyakorlatiasabb gyümölcsöztetésétől, de át-átmerészkedik rokonszakmák területére: a városszociológiába, az oktatásügy szociológiájába, a fiatalkori bűnözés gazdasági okainak vizsgálatába.

A számkivetettség okai ez esetben sem felismerhetetlenek. Az átmerészkedő közgazdászok veszélyeztetik a demarkációs vonalat, hiszen sikereik, eredményeik megítélése ismét csak nem közgazdászok feladata. Semmi keresnivalójuk tehát a törzsi hierarchiában. Űgy tekintik őket, mint a klérus a kiugrott papokat.

A közgazdaságtan a legmagasabb csúcson teljesen elszakad a gyakorlati kérdésektől, a matematika és a statisztika kivételével semmilyen más diszciplínától nem hagyja befolyásoltatni magát. A közgazdaságtudomány hierarchikus struktúráját kúp alakúnak képzelhetjük: az alap közelében fala áttetsző, és sok-sok nyílás teszi lehetővé a kommunikációt kintről befelé és fordítva; minél magasabbra jutunk, annál vastagabb és áthatolhatatlanabb. A csúcshoz közeli pontok teljesen védettek minden külső hatással szemben. Ez már a tiszta tudomány birodalma. Itt már nem fertőznek a külső problémák, még más diszciplínák közvetítésével sem!

Odafent már csend honol, bírálat nem hallik.

John Kenneth Galbraith nyomán

Buday György fametszete